

Андрій НАДЕЖДІН

АРХІТЕКТОР З МІСТА СВЯТОЇ ЄЛИСАВЕТИ

Донедавна ім'я елисаветградського зодчого Якова Васильовича Паученка (1866–1914) було майже невідоме широкому загалу шанувальників мистецтва, і лише з відкриттям у Кіровограді 1994 р. художньо-меморіального музею Олександра Осмьоркіна, відомого художника і педагога, племінника архітектора, творчість Якова Паученка почала розкриватися з усією мистецькою повнотою. Нині його постать для міста так само знакова, як і наприкінці ХІХ — на початку ХХ ст.

2002 р. було засновано обласну премію в галузі архітектури, геральдики та вексилології і декоративно-прикладного мистецтва імені Якова Паученка, якою відзначають кращі досягнення сучасних архітекторів, науковців та художників на теренах Кіровоградщини.

2006 р., до 140-ї річниці від дня народження архітектора, в художньо-меморіальному музеї О. Осмьоркіна відкрили виставку, що розповідала про життєвий і творчий шлях Я. Паученка. На відкритті відбулася акція спецпогашення виданого «Укрпоштою» маркованого конверта із зображенням Я. Паученка на тлі його будинку.

В чому ж нині привабливість творчості Я. В. Паученка? Можливо, причини такої зацікавленості в тому, що наша сучасність дивовижним чином нагадує час і обставини, за яких працював приватний архітектор Яків Паученко. Він народився 21 березня 1866 р. в Єлисаветграді (нині Кіровограда). Початкову мистецьку освіту отримав у Вечірніх рисувальних класах при земському реальному училищі у фундатора цього художнього навчального закладу, академіка портретного живопису П. Крестоносцева. Згодом продовжив навчання в Училищі живопису, скульптури і архітектури Московського художнього товариства. Отримавши срібну медаль за архітектурний проект, представлений на річний екзамен 1893 року та звання некласного художника архітектури, повернувся до рідного міста.

Гостинний двір (нині управління СБУ у Кіровоградській області). Архіт. Я. В. Пауценко

Успішно керував іконописною, іконостасною та позолотною майстернею, успадкованою від батька, займався приватною архітектурною практикою. Я. Пауценку судилося стати одним із тих зодчих, які творили неповторний модерновий архітектурний ансамбль історичного центру Єлисаветграда. За його проектами було зведено понад 20 споруд, серед яких: архітектурний комплекс лікарні Святої Анни (пологовий будинок № 2), лікарні Гольденберга (міська лікарня № 3), Вайсенберга (обласне управління охорони здоров'я), Мейтуса (дитяча музична школа № 1 ім. Г. Нейгауза), приміщення Міжнародного кредитного банку («Легбанк»), прибуткові будинки Гостинного двору (приміщення СБУ) та театру «Ілюзія» (школа мистецтв), Вознесенський собор у м. Бобринці Кіровоградської області та ін. Усі ці споруди є пам'ятками архітектури загальнодержавного значення.

І все це за короткі 48 років життя... Та унікальність Я. Пауценка не лише в тому, скільки він встиг зробити, й у мистецькому підході до кожного твору. Місцева преса зауважувала, що він «дав перші уроки художньої архітектури в місті», наголошуючи саме на слові «художньої». Художність та мистецьке бачення виявляються через образність та гармонійну організацію простору.

У Я. Пауценка почуття гармонії особливе. При спогляданні його споруд складається враження, що архітектор відчуває рух ландшафту, його структуру не лише окремо в одній місцевості, а й цілісно, охоплюючи весь простір міста.

Театр «Ілюзія». Архіт. Я. В. Паученко

Його будівлі неначе врастають у геометрію вулиць, стаючи їхньою домінантою, епіцентром, навколо якого утворюється тотожне середовище. Тому навіть пізніші добудови до деяких з його споруд, зроблені у 1960-х рр., не руйнують їхньої цілісності.

У декораціях будівель простежується захоплення архітектора мистецтвом Стародавньої Русі і Візантії, східними мотивами. Загалом історизм, насичений романтичними настроями, — одна з характерних рис творчості Я. Пауценка, що знайшла найяскравіше відображення в архітектурному проекті власного будинку.

...Як порцелянова іграшка з бабусиної скриньки виринає невеличкий будинок з помаранчево-червоним цегляним фасадом, аркоподібними прострільними вікнами, що глибоко врзалися в каміння, неначе бійниці середньовічного дитинця, викликаючи в уяві далекі походи та казкові образи богатирів Київської Русі. Це — будинок архітектора Я. Пауценка, нині художньо-меморіальний музей О. Осьмьоркіна. Раніше живописну картину доповнювали флюгер у вигляді грифона на центральній вежі й віконниці з різьбленням, розписами та інкрустацією на теми народних казок.

Кімнати в будинку вирізнялися не лише інтер'єрами, технічними новинками — такими, як, наприклад, «римське опалення», за допомогою якого підігрівали мозаїчну підлогу. Збудований 1899 року, будинок став своєрідною візитів-

кою архітектора, що відображала його уподобання. Тут відбувалися музичні вечори й театральні вистави, складалися проекти майбутніх архітектурних споруд. У мистецькій атмосфері цієї оселі виховувався племінник Якова Васильовича О. Осмьоркін, який став знаним художником, одним із членів відомого гурту живописців «Бубновий валет», згодом професором живопису.

На жаль, час та історичні обставини не зберегли інтер'єрів будівлі, але наприкінці 1980-х — на початку 1990-х рр. за проектом Н. Осмьоркіної провели досить вдалу реконструкцію внутрішньої частини будівлі.

Час «еклектики», «реконструкцій» та «ретроспекцій», коли творив Я. Паученко, вимагав від архітектора досконалого знання історичних стилів. Майже не використовуючи в оздобленні фасадів прямих цитувань, немовби граючись геометрією орнаментальних схем, він змушує цеглу звучати ритмом історії. Використовуючи в композиціях паладинські мотиви, набутки класицизму, бароко, готики, він намагався надати своїм творінням рис шляхетності та величі, а в комерційному плані — рекламності, символічного означення функціональності будівлі. Яскравий приклад такого підходу — будівлі електроводолікарні Гольденберга у формах арабської архітектури або Міжнародного кредитного банку в стилі неокласицизму. Застосування металевих конструкцій, асиметричність композицій, використання вільного простору як об'єму, прагнення до функціональності яскраво вказують на зацікавленість архітектора ідеями модерну. Не можна оминати у творчості Я. Паученка й особливу ноту українського звучання, що знаходить свій вираз у камерних розмірах будівель, пропорційному співвідношенні кімнат, майстерних поєднаннях давньоруських та барокових мотивів, орнаментальних композиціях інтер'єрів. Дивовижним чином художник, скориставшись декількома бароковими ремінісценціями для архітектурного вирішення будівлі театру «Люзія», надає українського колориту цілому кварталу, змушуючи зовсім не по-імперськи звучати неоруський стиль. Тож не випадково, що у висновку Державної реставраційної комісії зазначено: «Проекти житлових будинків дозволяють говорити про своєрідність місцевої архітектурної школи в особі елісаветградського архітектора Я. В. Паученка».

Помер Яків Васильович Паученко 25 жовтня 1914 р. і був похований на Петропавлівському кладовищі, якого зараз не існує; могила його зникла під фундаментами новобудов, але сподіваємося, що пам'ять про зодчого буде увічнена шляхом перейменування вулиці Леніна на вулицю Якова Паученка. Адже архітектурні перлини, створені мистцем, прикрашають цю вулицю вже понад 100 років. Маємо усвідомити, що з утвердженням інформаційно-технологічного суспільства збереження культурної пам'яті стає нагальною потребою у розвитку кожної національної спільноти.